

[Szemle]

harang kongana az író által. Akiben egyáltalán kivételes, de mindenképp méltánylandó erény lakozik; az, hogy ő sem nem cimborája, sem nem ellensége figuráinak. E szerepüket szolgáló, kissé életszélinek tet-sző alakokat fellángolásaik, hebegve vagy súgva kimondott reményeik emelik túl ön-nön korlátaikon. Mi függ tőlünk? – ha nem mondják is, szakadatlanul égeti őket a kérdés.

És Tárnok Zoltán nagyvonalú. Enge-di, hogy minden, ami az alkotást szolgálja,

történeteihez simuljon; az elegáns, tárgyila-gos stílus éppúgy, mint az örök időszerű írói értéktöbblet: bedobni a küzdelembe az embert, de akármilyen gyarló és botor is, nem vonni meg tőle a feloldozás esélyét. Ez ügyben mintha író-atyjához, egyenesen Tárnok Zoltánhoz szólna az *Éjjélig* egyik alakja.

„Amit te tudsz ebben a játékban, az le-gyen a tied.” S csak úgy az övé, igazán.

KELEMEN LAJOS

KELEMEN LAJOS (1954) Kaposváron él. Versekét, esszéket, könyvkritikákat ír. Utóbbi kötetei: *Olvasó* (esszék, 2008); *Föltett igaz* (válogatott és új versek, 2010).

Erdei és a népiek

Bognár Bulcsú: *A népies irányzat a két háború között. Erdei Ferenc és a harmadik út képviselői*

N ehéz fába vágta a fejszét Bognár Bulcsú. A szociológus-történész szerző több mint egy évtizede foglalkozik Erdei Ferenc 1945 előtti munkásságával, eredményeit számos publikáció mellett két monográfiában is ismertette már.¹ Legújabb kötete úgy igyekszik tágítani ezt a perspektívát, hogy egyben kamatoztatja eddigi kutatásainak eredményeit is. Ezúttal a népi – olvasatában: *népies* – irányzat két világháború közti bemutatására vállalkozott, méghozzá oly módon, hogy a fókuszpontban ezúttal is Erdei maradt. Vagyis Szabó Dezső, Németh László, Bibó István, Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Kovács Imre, Féja Géza és Veres Péter reformer elképzeléseit ütközteti a szerző Erdei társadalomszemléletével és reformprogramjával. Bognár emellett nemcsak összeveti e programokat, de a „hatások kölcsönhatások mechanizmusát” (7) is vizsgálja. A mű szerkezete ebből adódóan

LOISIR,
BUDAPEST, 2012

jobbára leíró jellegű, hiszen a *népi irodalom* prominenseinek szöveg-elemzését nyújtja, nem a *népi mozgalom* történetét tárja elénk. Hozzátehetjük: az előbbi munkát az emigrációban élő Borbándi Gyula már elvégezte a rendszerváltozás idején,² bár talán egyszer eljön az ideje a hazai gyűjtemények eredményeit kamatoztató monografikus történelmi számvetésnek is.³

Mindazonáltal Bognárnál sem nélkülözzük teljesen a történelmi perspektívát, mely főként az első két fejezetben hangsúlyos. A nyitófejezet szerzői szándék szerint Erdei közismert kettőtársadalom-elméletének alakváltozásait foglalja össze (műveken és korszakokon keresztül) amellet, hogy Erdei parasztpolgárodással összefüggő koncepcióját, az alföldi tanyás mezőváros „mítosát” is közérthetően és történetiségében tárgyalja. Újdonságként hathat – a régebbi szakirodalmak nemigen hangsúlyozták –, hogy Erdei 1943 előtt nem-

csak a klasszikus gazdasági iskolákat utasította el, hanem a felettebb doktriner szocialista gazdaságtant is. Ennek oka, hogy a parasztság polgárosodásának esélyét kereste és vélte megtalálni az alföldi tanyás mezővárosban – igaz, bajosan igazolható módon. Részben emiatt, részben a mű felületes, etnocentrikus társadalom- és történelemszemléletére hivatkozva tartja sikertelennek Bognár Erdei talán legismertebb szociográfiaját, a *Futóbomokot* (1937), valamint a szintén sokat hivatkozott, lírai hangvételű merész vállalkozást, a *Parasztokat* (1938). Az 1940-ben kiadott *Magyar falu* – világháború után szintén nemigen bolygatott – érvrendszere ezt az etnocentrikus vonalat viszi tovább a „nemzeti radikális politika” irányába, gyakorlatilag kiemelve a németséget és a zsidóságot a magyar népességből (a zsidótörvények idején).

Erdei persze nem lett fajvédő, sőt épp e „kisiklását” követő rövid pályaszakaszában, 1941 és 1943 közt születtek legidőállóbb, legszakosítottabb művei: *A magyar paraszttársadalom* (1941), a *Magyar tanya* (1942) és mindenekelőtt *A paraszti társadalom* (1943). A változás oka, hogy a revíziós és gazdasági sikerek következtében megerősödni látszó Horthy-korszakban a politikus-reformer pozícióját ideiglenesen háttérbe szorította a szaktudósé. Pontosabban: Erdei meghatározó módon érvényesíteni kezdte Hajnal István történelemszociológiáját. Azonban Bognár korábbi kötetében rámutatott arra is, hogy éppen Hajnal, vagyis a szokásszerűség-okszerűség társadalomszervező erejének *kettőssége* lesz majd az a kovász, amelyben megfoghat Erdei nagy hatású elmélete a magyar társadalomfejlődésről. Ez pedig épp a politikus ambícióit szolgálja majd.

Az 1943-as szárszói szerepléssel (*A magyar társadalom*, 1943) le is zárult Erdei tudományos(abb) pályaszakasza, és győzedelmeskedett a politikus. Ez a politikus azonban már nem népi-harmadikutas, hanem a marxizmussal rokonszenvezik, és nem a parasztpolgárosodást, hanem „az elnyomott társadalmi csoportok” – elsősorban már a munkásság – „felszabadítását” fogalmazza meg célként. Hasonlóan felépített textus a

hetvenes években előkerült, nagy hatású kézirat (*A magyar társadalom a két világháború között*, 1976) is, mely nehezen felmérhető nyomokat hagyott a szociológiai és a történettudományos diskurzusban, az oktatásban, illetve tágabban a társadalomtörténeti közgondolkodásban egyaránt. Összességében Bognár mértéktartó elemzése mintegy előző kötetekinek kivonataként foglalja össze Erdei Horthy-korszak alatti pályaszakaszait.

Az 1945 előtti Erdei-oeuvre friss szemléletű értelmezését követi az egyik legizgalmasabb fejezet, mely arra a kérdésre keresi a választ, hogy Erdei személyes életkörülményei, élettapasztalatai és nem utolsósorban az általa sokat kritizált „keresztény-nemzeti kurzus” milyen mértékben hatottak a szociográfus társadalompolitikai-társadalomtörténeti eszmerendszerére. Bognár „amellett érvel, hogy Erdei perspektívájára egyaránt nagyban hatott mind mikro- mind makrotársadalmi helyzete” (28). Szóba kerül a megszakítottságokkal terhelt alföldi társadalomfejlődés (Erdei tágabb páttriája), az első világháború paraszti gondolkodást támogató hatása és persze a családi háttér ellentmondásai is. Gondoljunk csak bele: Erdei – 1943 előtt – úgy tette meg a vállalkozó kedvű, tanyás gazdát (apai ág) a parasztságot polgárosítani képes ideáltípusának, hogy személyes, családi élménye volt e réteg és a tradicionális parasztközösség (anyai ág) kölcsönös idegenkedése.⁴ Aligha kétséges, hogy ezen ellentmondás feloldását csupán a közös ellenségkép, vagyis Erdeinek „az úri világgal szembeni izzó gyűlölete” (51) tette lehetővé. Bognár az identitás kérdését modern megközelítésben tárgyalva kiemeli többek között a liberális szellemiségű makói gimnázium eszméletető szerepét és Erdeinek az tudományos közzel való – szomorú folyományú – disszonáns kapcsolatát.

A harmadik nagyfejezet Szabó Dezső nemzeti radikalizmusát vizsgálja, vagyis Szabó kapcsolódási pontjait Erdeihez és a Márciusi Fronthoz (valamint Bibóhoz). Erdei kapcsán erősen érzékelhető a korábban politikai okokból artikulált „zsigeri baloldaliság” topozásának destrualási szándéka,⁵ tulajdon-

[Szemle]

képpen részben ennek lesz alanya *Az elsodort falu* nagy hatású szerzője. Hasonlóan a későbbi, Némethtel történő összehasonlításhoz itt is jobbra szemléletbeli párhuzamokra (felekezetek megítélése, etnocentríkusság, történelemszemlélet, társadalomszemlélet) kénytelen hagyatkozni a szerző, tekintettel az alapvetően szűkszavú és a világháború után elbogatellizált összefüggésekre. Ehhez az eljáráshoz ugyanakkor talán szerencsésebb lett volna kissé óvatosabban fogalmazni, hiszen az egymásra hatások csak – több tekintetben valószínűsíthető – feltételezések.⁶ Mindenképpen nagy erénye viszont az elemzésnek, hogy Szabó eszmerendszerét nem statikusan (és főként nem csupán *Az elsodort falu* alapján) értelmezi, hanem a kiterjedt szöveggörpust feldolgozva igyekszik bemutatni feltételezett összefüggéseit.

Nem kevésbé érdekfeszítő (és hasonlóképpen problematikus) a Márciusi Front 1938-as, jórészt Erdei Ferenc által jegyzett programjának elemzése sem – természetesen szabói perspektívából. A formai (patetikus-ság, betegségmetafora) és tartalmi (alulról jövő reform, harmadikutas-ság, földreform, önálló külpolitika, „magyar revízió”) hasonlóságok itt is meggyőzőek, bár az egymásra hatást filológialag, szövegszerűen nem sikerült kimutatni. Ezt követően Erdei és Bibó harmincas évek végén kikristályosodó fajvédelmi nézeteit tárgyalja Bognár. Erdeiék nézetrendszerében – már-már az epigonság reális veszélyét feltételezve – ezúttal is Szabó delejező hatását mutatja ki az elemzés, mely tételesen sorra veszi a közös jegyeket: az úri világ, a hazai németség és a honi zsidóság ellenében megfogalmazott gondolatrendszert. Társadalompolitikájuk a parasztság és a munkásság, vagyis a „nemzeti sorsközösséget kifejező társadalmi csoportok pozitív diszkriminációjára helyezi a hangsúlyt” (91) „az idegen vérű”-nek és „idegen szellemű”-nek tartott vezetők ellenében. E gondolatok jegyében fogant a Márciusi Front, valamint a Nemzeti Parasztpárt programtervezete, és e gondolatok egynémely eleme vált igen kínossá Erdei (itt csak futólag érintett) 1945 utáni pályáján.

A negyedik nagyfejezetben Bognár Erdei elképzeléseit a két világháború közti magyar szellemi élet egy másik kimagasló képviselőjének, Németh Lászlónak a felfogásával ütközteti. Erdei ambíciói és reformer vehemenciája méltó társat kapott, hiszen a *Horváthné meghal* című pályadíjas novella szerzője ekképp mutatkozott be (huszonöt évesen) Osvát Ernőnek, a *Nyugat* nagyhatalmú szerkesztőjének: „En nem vagyok tiszta művész, s nem akarok csak művész lenni. Adósuk vagyok mindazoknak, akik úgy hánnyódnak, kallódnak, mint én, a magyarság veszendő erőinek. Mi szeretnék lenni? Író, tudós? Talán nevétségesen hat, ha leírom: a magyar szellemi élet organizátora.”⁷ Mindennek tükrében valóban meglepő e két váteszi küldetéstudattal megáldott (megvert?) szerző szótlansága egymás iránt. Bognár – egymásra reflektáló szövegek híján⁸ – értelmezi eltérő habitusukat, az e mögött álló családi (paraszti vs. értelmiségi) és földrajzi (alföldi vs. dunántúli) háttérrel, valamint a korábban nemigen emlegetett hasonlóságokat. Ilyen az Ady iránti rajongás, a Horthykurzus elitjének elítélése, valamint „a kultúra és nyelv által meghatározott nemzeti sorsközösség konzervatív értelmezése” (113). Nem utolsósorban pedig jó darabig összeköti őket harmadikutas koncepciójuk, vagyis Erdei hite az alföldi tanyás mezővárosban és Németh – nem kevésbé idealisztikus⁹ – Kert-Magyarország programja (a „minőség forradalmának” részeként). Természetesen a különbségek is meghatározók, hiszen míg a nyugatias műveltségű Németh a reformer „új nemesség” vezetését „egyértelműen a középosztályra ruhazza” (120), addig a magyarság keleti hagyományait kidomborító Erdei kizárólag az „elnyomott rétegekre” támaszkodna.

Harmadikutas versengésük Szárszói tartott. Az 1943 nyarán megrendezett második szárszói konferencia – talán érdemesebb inkább táborról beszélni¹⁰ – Németh László népi-harmadikutas és Erdei Ferenc „marxista” előadása nyomán rögzült a köztudatban. Bognár több korábbi írásában tisztázta Erdei szárszói előadásának eszmetörténeti vonatko-

zásait,¹¹ vagyis hogy az egykori szociográfus – hangzatos marxista retorikája ellenére – miként ötvözte a hajnali értelmezési kereteket a történelmi materializmus következtetéseivel. Ezúttal fontos és újszerű dolgokat tudhatunk meg az immáron önmagát politikusként pozicionáló Erdei és a „közíró” Németh társadalompolitikai elképzeléseiről, így például arról, hogy Erdei elképzelése „sokkal inkább áll a »magántulajdon szentsége« talaján, mint Németh László vállaltan szocialista megközelítése” (131). Ám annak ellenére, hogy Erdei társadalompolitikailag jóval kevésbé tekinthető szocialistának, a taktikus és zsidófelfogását sutba dobó politikus Szárszón nyíltan lándzsát tört a szocializmus mellett. Tudjuk, a történelem Erdeit igazolta, bár ez az általa felszabadítani kívánt parasztságra „évszázadok óta nem tapasztalt nyomorúságot” (142) hozott.¹²

Bognár utolsó (ötödik) nagyfejezete a népi szociográfusok mozgalmát az ideológiai pozíciók viszonyában igyekszik körbejárni. Alaptézise szerint a Horthy-korszak szellemi életében kitapintható generációs ellentétek ún. „sorseseeményekből”¹³ magyarázhatók, hiszen míg a századforduló millenniumi hangulatában szocializálódó értelmiségiek „a fennálló rend elfogadására és minden forradalmiság nemzeti tragédiaként történő elutasítására” (144) törekedtek, addig a világháború és a forradalmak forgatagában eszmélő, jóval mobilisabb fiatal nemzedék számára az állandóság önmagában már nem volt értéktényező. Bognár joggal mutat rá, hogy mindez, kiegészülve a trianoni traumával, átpolitizálta az irodalmi és a tudományos mezőt,¹⁴ ami a szociográfia műfajának kifejezetten kedvezett.

A társadalmi kondicionáltság nem jelentette szükségszerűen az idősebb generációk (és a konzervatív tábor) érzéketlenségét, ám míg a konzervatív reformerek – legalábbis retorikailag – mind fel szeretnék volna emelni az eszerint lent levő (alsóbbrendű?) népet, addig a népiek nehezebben és többféleképpen identifikálták a parasztság helyét és esélyeit egy jobb társadalomban. Bognár megközelítése szerint Erdei Ferenc, Féja Géza és Veres Péter tekinthető külön csoportnak a mozgalomban,

mivel radikális reformelképzeléseiket mind az alföldi parasztságból vélték megvalósíthatónak. Erdeit Féjával a mezővárosi tanyakoncepció és a kertkultúrába vetett hit is összekötötte, míg Veres és Féja esetében az archaikus gyökerű, szolidaritáson és kollektivizmuson nyugvó „parasztmítosz” volt szemléletbeli közös vonás. A politikai motivációk pedig oly különböző alkatú (és képzettségű) gondolkodókat hozhattak közös platformra, mint Erdei és Veres. A másik csoport, Illyés Gyula, a szociográfus Szabó Zoltán és „a köztes helyzetű” (174) Kovács Imre feltételezett nézete szerint a bajok történelmi gyökerűek, és „a politikai rendszer határain belül” (153), határozott társadalmi reformokkal orvosolhatók.

Noha az egységes módon-mértékben rendszerellenes népiek tézise ma már valóban aligha tartható állítás,¹⁵ Bognár utóbb idézett kitételét Illyésre vonatkoztatva nehezen védhetőnek érzem. Egyrészt az életpálya¹⁶ is óvatosságra int a rendszerhűséggel kapcsolatban, másrészt az életmű¹⁷ sem csak a múltbeli nemesi Magyarország, hanem legalább ennyire a Horthy-rendszer ellen is beszél. S bár a *Puszták népe* írója sem Franciaországban, sem itthon nem lépett be a kommunista pártba, munkásmozgalmi, baloldali kapcsolatai közismertek voltak. A konkrét terveket illetően ugyanakkor érdemes megfontolni Illyésnek az Új Szellemi Front kudarcát követő (nemcsak Illyés kapcsán érdekes) gondolatát: „A mi igényeinket és követeléseinket valóban semmiféle politika nem tudja kielégíteni, mert egy kormány sem valósíthat meg annyit, aminél mi még többet ne kívánnánk. A mi eszmevilágunkban a magyarság fogalma a legmagasabb emberi eszmével keveredik, melyeket az irodalom maga elé tűzött.”¹⁸

Nehéz és keveset idézett belátás ez. A két világháború közti reformprogramokat – köztük a népiekét – a megvalósíthatóság mérlegére tevő kényes, ám aligha elodázható elemzés még mindig történészekre vár. De a néprajztudomány oldaláról is érdemes lenne megvizsgálni a népi szociográfiát, ahogyan Kósa László egy elemzés erejéig már meg is tette, rámutatva például az Erdeire ható – ám nem mindig hivatkozott – néprajzosokra (Györffy

[Szemle]

Istvánra, Kiss Lajosra és Tálasi Istvánra), illetve a néprajztudomány és a népiek egymásra hatására – pontosabban a kölcsönös idegenkedés okaira.¹⁹

Bognár Bulcsú ebben a monográfiájában elvégezte Erdei Ferenc 1945 előtti pályájának előítéletektől mentes, több szempontból körbejárt, alapos szövegelemzésekkel és (helyenként talán túl) bátor szellemi kapcsolódási pontokkal gazdagított elemzését. Még előző kötetéhez képest is szélesebb forrásanyagból merített, intenzívebben reflektált a szakirodalomra, s bár hasonlóképpen tanulmányok alkotják művének gerincét, ezáltal koherensebb módon sikerült megoldani ezek összefűzését. Ugyanakkor, míg a kötetben található néhány elütés, fogalmazásbeli hiba komolyabban nem zavaró, a címválasztást illetően már lehetnek aggályaink. Noha a szerző első lábjegyzetében a „népies” jelző létjogosultsága mellett érvel, maguk a népiek másként gondolkodtak erről a kérdésről. Görömbei András egy sor első vonalbeli népi szerzőre hivatkozó megállapítása

szerint „maguk az írók népinek nevezték magukat. Ezzel is el akarták különíteni politikai és irodalompolitikai célokat is követő törekvéseiket az irodalmi népiességtől” (mely kizárólag esztétikai kategória).²⁰ Másik észrevételem a mű szerkezetére vonatkozik. Kutatóként érthető, hogy Bognár vizsgálódásának fókuszpontjába Erdei került, ám mindez az összképet kissé torzítja, hiszen olyan összefüggérendszer feltételez, melyben a népiek csupán a *Futóhomok* szerzőjéhez viszonyítva értelmezhetők. A szerző munkája két irányba kínálja a további vizsgálódást: egyrészt Erdei 1945 utáni (politikus-írói) munkásságát, másrészt a népi *mozgalom* – önálló – történetét illetően. Bár egyik sem ígérkezik könnyű feladatnak, Bognár Bulcsúnál feltétlenül jó kezekben lennének ezek a vállalások. *A népies irányzat a két báború között* című kötetét mindenesetre már most jó szívvel ajánlhatjuk a szakmai és az érdeklődő nagyközönség számára egyaránt!

BARTHA ÁKOS

J E G Y Z E T E K

- 1 Bognár Bulcsú: *Erdi Ferenc szociológiája*, Bp., 2010, Loisir. Uő.: *Népi szociográfia és társadalomtudomány. Írások Erdi Ferenc szociográfiáinak (1931–1944) társadalomszemléletéről*, Bp., 2011, Loisir.
- 2 Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformmemzedék*. Bp., 1989, Püski.
- 3 Gyurgyák János is arra hívja fel a figyelmet egyik mértéktartó elemzésében, hogy „a népi mozgalommal kapcsolatban újra és újra fellángoló terméketlen vitákat is csak alapos forrásfeltárásokon alapuló elemzésekkel tudjuk meghaladni.” Gyurgyák János: *Szélsőjobbaldaliság a népi mozgalomban = A magyar jobboldali hagyomány*. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2009, Osiris, 473.
- 4 Itt érzésem szerint nem lett volna teljesen érdektelen összehasonlítást végezni Illyés Gyula családi hátterével és társadalomszemléletével.
- 5 Néha talán túlzottan is, mint például amikor a makói hagyások közhatalom elleni, Erdei titkársága alatt történt konfliktusát igyekszik apolitikus eseményként interpretálni a szerző (67–78. lj.).
- 6 Gyáni Gábor (szkeptikus véleménye) is ezt kéri számon Bognáron. Lásd Gyáni Gábor: *Az asszimilációkritika* Bibó István gondolkodásában. *Holmi*, 2011, augusztus.
- 7 Az ominózus levelet – bár szabadkozva – idézi Németh László: *Homályból bomályba: életrajzi írások*. Az életrajzi adatokat összeállította: Hölvényi György; Pozsony, Madách, I. kötet, 305.
- 8 Külön erénye ennek a fejezetnek a szakirodalom gazdag felvonultatása, például Németh zsidófelfogásával foglalkozó mérvadó hazai szerzők pozicionálása a kérdésben. Ugyanakkor – tekintve, hogy Erdei és Németh nem reflektált egymásra – csupán valószínűsíthető, de szöveghellyel nem alátámasztott hipotézis Bognár kijelentése, miszerint Erdei Németh László felfogását „a hamis kompromisszumok politikájának tekinti” (124).
- 9 A Németh László után népi hívó szóvá lett Kert-Magyarország elképzelésének súlyos gazdasági vonatkozásaihoz, vagyis a kertkultúrába menekülő kecskeméti kisbirtokosság körében bekövetkező nagymérvű eladósodáshoz lásd Szilágyi Zsolt: *Város–tanya-kapcsolat a Horthy-kori Kecskeméten. Tér és társadalom*, 2011/2, 42–43.

- 10 Maguk a szervezők táborként tekintettek a rendezvényre, és annak kötetlenebb hangulatú, szabadban tartott előadásai rá is szolgáltak erre az elnevezésre. Lásd: Szárszó: *az 1943. évi Balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszélésorozata*. Bp., 1943, Magyar Élet.
- 11 Lásd legújabban Bognár: *Népi szociográfia és társadalomtudomány...*, 217–247.
- 12 A kollektivizáláshoz, tévesztéshez, mint a paraszti társadalom felszámolásához lásd legújabban Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete, 1945–1965*. Bp., 2012, Korall.
- 13 A fogalomhoz lásd Tengelyi László: *Élettörténet és sorsesemény*. Bp., 1998, Atlantisz.
- 14 Bourdieu-hoz és a mezők szociológiai elemzéséhez, magyarul: Bourdieu, Pierre: *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről*. Bp., 2002, Napvilág.
- 15 Bár Gyurgyák János idézett tanulmányában emellett érvel. Lásd Gyurgyák: *Szélsőjobboldaliság a népi mozgalomban...*, 449. A népi és a „hivatalos” falukutatás összefüggéseit elemzem: Bartha Ákos: Az érem két oldala: hivatalos falukutatók – népi szociográfusok. *Jászkunság*, 2008/3–4, 136–161 és Uő: Szaktudomány vagy szépirodalom? Szociográfia a Horthy-korszakban. *Debreceni Disputa*, 2010/4, 48–54.
- 16 A cselédsor környezetéből származó fiatal Illyés lelkesen fogadta a Tanácsköztársaságot, és a bukást követően is aktív maradt. A később „Menczer-csoport”-nak nevezett társaság tagjaként főként fogolyszóktetés-sel, kiáltványterjesztéssel és segélyakciókkal foglalkoztak. Magukat Magyarországi Szocialista Pártként identifikáltak, és a világforradalom mellett foglaltak állást, felvéve a kapcsolatot a bécsi emigrációval is. (Vasy 2002) Illyés még a Horthy-kor elején megismerte „Marx gazdasági tanait, Engels, Kautzky, Kropotkin, Szabó Ervin műveit” (Tüskés 2002), bár ennek mélysége nincs tisztázva. A várható letartóztatás elől mindenesetre 1922 decemberében Bécs érintésével Párizsba emigrált, ahol részt vett a nemzetközi munkásmozgalomban, és mind a magyar (Déry, Kassák, Révai, Lukács...), mind a kinti baloldali, avantgárd értelmiséggel (Éluard, Tzara, Aragon...) kapcsolatot tartott. Hazatérve 1926-ban a Rákosi-perre Magyarországra érkező Humanité-tudósítót segítette tolmácként, a következő év elején pedig az MSZMP által irányított *Új Föld* illegális szerkesztőbizottságának tagjaként vállalt megbízást. A harmincas évek elején részt vett Sallai és Fürst halálra ítélese alkalmával a halálbüntetés ellen közzétett röpirat megfogalmazásában, ezért őt is bíróság elé állították. (Tamás 1989), 1934 nyarán Illyést Nagy Lajossal együtt meghívták a Szovjet Írók Szövetségének első kongresszusára. Itteni találkozását Kun Bélával megindító írásban örökítette meg (*Szónok az éjben*). Ugyanakkor a harmincas évek közepén már mint a népi mozgalom „egyik vezető egyénisége, jelentős alkotója, fő organizátora” (Tüskés 2002) „leginkább egy balközép irányú eszmei vonalat képviselt” (Tamás 1989). Megnyilatkozásai azonban ekkor sem rendszerhűségét bizonyítják: „Kaptunk két bukott forradalmat és egy bukott Bizáncot, vásárolható erkölcsrel és szellemmel és köréje egy középkort. Ennek helyére kell felrakni a mi világunkat, melynek erkölce a munka” – fogalmaz Móricz huszonöt éves írói jubileumán (Illyés 1932). Tény, hogy a harmincas évek végére a szovjet koncepciók perek és a német–szovjet megnemtamadási egyezmény hatására kiábrándult a politikából – feltehetően jórészt ezért maradt távol a szárszói konferenciáról is – (Tamás 1989), azonban a fentiek tükrében erősen kérdéses Bognár állítása, miszerint Illyés „alapvetően apolitikus” alkat lett volna (152). Az idézett (interneten is fellelhető) irodalom: Tamás Attila: *Illyés Gyula*. Bp., 1989, Akadémiai; Tüskés Tibor: *Illyés Gyula pályaképe*. Pécs, 2002, Pro Pannonia. Vasy Géza: *Illyés Gyula*. Bp., 2002, Elektra; Illyés Gyula: Két bevezető. Móricz Zsigmond és Babits Mihály szerzői estjéhez. *Nyugat*, 1932/24.
- 17 Az alaposabb elemzés helyett itt most csak két versrészletre utalnék. (Jellemző, hogy a *Hősökről beszélék* című vers csak az erdélyi *Korunkban* láthatott napvilágot. Tamás: *i. m.*, 64.)

*Nemet intek én is
s kiáltok is e világra
és kiáltva és biztatva
nézek egy új pirkadásba.
Magyarország népe,
történelem mostohája,
kerekedj föl a pusztából
egy új nagy honfoglalásra.*

Három öreg (1932)

[*Szemle*]

*Egy ország volt a föld, s egy ország
Lesz, azé, aki műveli,
Hamis a jog, az ige, törvény,
Mely másként s másnak rendeli!*

Hősökről beszélek (1934)

18 Tüskés: *i. m.*, 109.

19 Lásd Kósa László: A néprajztudomány és a falukutatás. In Szegedy-Maszák Mihály – Veres András (szerk.): *A magyar irodalom története, III.: 1920-tól napjainkig*. Bp., 2007, Gondolat, 336–344.

20 Görömbei András Illyés Gyulára, Németh Lászlóra, Veres Péterre, Gombos Gyulára és Borbándi Gyulára hivatkozva vélekedett így. Lásd Görömbei András: *A népi irodalom öröksége = „De mi a népiesség...”* Szerk. Sallai Éva. Bp., 2005, Kölcsey Intézet, 254.

BARTHA ÁKOS (1982) történelem–magyar szakos tanár, a Debreceni Egyetem végzett doktorandusza. Készülő disszertációja a sárospataki faluszeminárium történetét tárgyalja.